

Are Bøe Pedersen, «*En Knude, som ved Menneskelige Raisons og historiske Exempler ikke kand løses*» : *Hebraisk mytologi og forsvar mot religionskritikk i Ludvig Holbergs Den jødiske Historie (1742)* (Bergen: Universitetet i Bergen, 2022). 499 s.

Karen Skovgaard-Petersen, *Det Danske Sprog- og Litteraturselskab*

Et af de mest upåagtede værker i Ludvig Holbergs vidtfavnende forfatterskab er *Den Jødiske Historie* fra 1742. I to tykke bind i kvartformat beretter Holberg her om jødernes historie fra skabelsen op til tæt på sin egen tid. Første bind strækker sig frem til Det Gamle Testaments maccabæere, og andet bind fortsætter med maccabæerne over romernes ødelæggelse af Jerusalem, jødernes derpå følgende 'Adspredelse' og senere forfølgelser i Europa. Værket har tilsyneladende ikke vakt senere tiders Holberglæseres nysgerrighed, men blot efterladt dem med en mild undren – i visse tilfælde ligefrem uvenlighed. "Den er tung å komme igjennem, virker i høy grad som et kompilasjonsarbeid, og er det eneste av alle Holbergs større verker som overhodet aldri er blitt trykt opp på nytt", skrev Francis Bull således i 1958 (citeret efter afhandlingen s. 51).

Den situation har de seneste årtier ændret på. Som led i to projekter ved Universitetet i Bergen, 'Holbergs Ideologier' og det dermed forbundne udgivelsesprojekt 'Ludvig Holbergs Skrifter' er der blevet rettet fornyet opmærksomhed på Holbergs historiske værker, og særlig har Torgeir Skorgen og Jørgen Sejersted brudt nyt land i studiet af *Den Jødiske Historie*. Og nu har Are Bøe Pedersen gjort værket til genstand for en lærd, perspektivrig og læseværdig afhandling, som han forsvarede for ph.d.-graden ved Universitetet i Bergen i marts 2022: «*En Knude, som ved Menneskelige Raisons og historiske Exempler ikke kand løses*» : *Hebraisk mytologi og forsvar mot religionskritikk i Ludvig Holbergs Den jødiske Historie (1742)*. Det er lykkedes ham at kaste nyt lys over det forsømte og udskældte værk og udbygge vores forståelse af Holbergs intellektuelle ståsted i den tidlige oplysningstid.

Titlens 'knude' henviser til de ord hvormed Holberg afslutter det store værk:

<https://doi.org/10.7557/4.7194>

Copyright: © 2023 The Author(s). This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Thi, at see et adspreedet, forhaanet, og med Sverd og Ild forfuldt Folk endnu at udgiøre et Antall af nogle Million Mennesker, der have conserveret deres gamle Sprog, Love, Sæder, Religion og Ceremonier, er et Paradox, som ikke kand begribes, og en Knude, som ved Menneskelige Raisons og Historiske Exempler ikke kand løses, saa at man ikke kand reede sig ud heraf, uden at erkiende GUDs Finger. (*Den Jødiske Historie* 2, s. 746)

– altså, at jøderne trods alle forfølgelser ikke bare har overlevet, men også formået at bevare deres religion og kultur, er et paradoks hinsides menneskelig fornuft. Det kan kun forklares med Guds indgriben. I Bøe Pedersens øjne har denne resignerede kapitulation over for forsynet i alt for høj grad fået lov til at dominere forskningens bedømmelse af værket. Man har betragtet kapitulationen – og dermed hele *Den Jødiske historie* – som et af ”Holbergs desidert svakeste øyeblikk som kritisk, årsakssøgende historiker” (s. 14).

Men det bør, erklærer han, ”byttes ut med en mer presis forståelse både av hva en «jødehistorie» egentlig er, hvilken opplysningskontekst Holberg tenker og skriver innenfor, og hvilke kontinentale diskusjoner det er Holberg trer inn i og ønsker å bringe til et dansk-lesende publikum med denne utgivelsen” (s. 14). En viktig pointe er således at Holberg ikke var den første der skrev om jødernes historie. Han bygger på tidligere behandlinger, ikke bare den antikke historiker Josefus’ to værker, *Den jødiske oldtid* og *Den jødiske krig* (1. årh. e.Kr.), men også værker tæt på hans egen tid, såsom Jacques Basnage’s *Histoire des Juifs* (1706). Ja, langt hen ad vejen er Holbergs værk en kompilation af disse forgængere. Det er således en af afhandlingens pointer at Holbergs *Den Jødiske Historie* tilhører en etableret protestantisk lærdomstradition.

Men som Bøe Pedersen fremhæver, er Holberg ikke blot kompilator, han er også, og nok så vigtigt, kommentator. Gennem hele værket indfletter han refleksioner over det han netop har berettet, og det er disse passager Bøe Pedersen særlig retter sin opmærksomhed på. Det er hans overordnede synspunkt at Holberg med *Den Jødiske Historie* ønskede at forsvare en traditionelt luthersk kristendomsforståelse mod religionskritiske angreb i samtiden. Det der står på spil for Holberg, er ”selve fundamentet for kristendommens historiske autoritet” (s. 19). Langt hen ad vejen er værket i Bøe Pedersens øjne at betragte som et indlæg i en løbende debat, ja ligefrem som et polemisk værk. Dens tematik til trods er *Den Jødiske Historie* således, som sine umiddelbare forgængere, helt og holdent skrevet på kristendommens præmisser.

Centralt i afhandlingen står spændingen mellem Holbergs ønske om at fastholde den gammeltestamentlige historie som reel historie på den ene side og, på den anden side, den omstændighed at mange intellektuelle på Holbergs tid i stigende grad betragtede mange af Bibelens hændelser – og særlig de ældste gam-

meltestamentlige begivenheder – som mytologi snarere end historie. Forsynets rolle i *Den Jødiske Historie* er således et gennemgående tema i afhandlingen. Bøe Pedersen viser at hvor forsynet ellers i Holbergs historiske værker blot fungerer som ramme og ikke direkte påvirker den historiske fremstilling, er det i *Den Jødiske Historie* i langt højere grad et konkret led i historiske årsagsforbindelser. Det betyder også at Holberg går ind i samtidens diskussioner af forsynets natur, dvs. om det virkede ved prædestination eller om Gud greb direkte ind gennem mirakler. Bøe Pedersen underkaster disse spørgsmål en nuanceret diskussion og er blandt andet i stand til at udpege signifikante forskelle i Holbergs syn på forsynets rolle i urhistorien, i patriarkernes tid og i senere tid.

Afhandlingen er klart struktureret og både veloplagt og velskrevet, fuld af prægnante formuleringer. Men den læser der er nysgerrig efter at stifte bekendtskab med Bøe Pedersens analyser af *Den Jødiske Historie*, må ruste sig med tålmodighed. De første 5 kapitler gennemgår den intellektuelle kontekst for *Den Jødiske Historie* og afhandlingens teoretiske forankring hos Mieke Bal, Gérard Genette og Paul Ricoeur, som alle præsenteres kompetent og særdeles grundigt. Også kapitel 5's diskussion af myte og mytologi fortjener at fremhæves. Det er tydeligt at Bøe Pedersen i sine egne analyser i kapitlerne 6-9 – og måske især i det vigtige afsluttende og opsamlende kapitel 10 – har glæde af sit omfattende teoretiske begrebsapparat. Men tilløbet er langt. Først på s. 239 kommer vi i gang med afhandlingens værkanalyser, hvor Bøe Pedersen demonstrerer et fintmærkende blik for de retoriske strategier Holberg benytter sig af.

Mens Holbergforskningen traditionelt har været optaget af at trække tematiske tråde rundt i Holbergs store *oeuvre* – idet man dog altså som oftest er gået uden om *Den Jødiske Historie* – afstår Bøe Pedersen fra et sådant fokus på forfatterskabet. I stedet kaster han blikket videre ud i samtidens idéhistoriske landskab. Det er en klog og forfriskende prioritering. Men dermed får han ikke peget på de interessante forbindelser der er mellem den *Den Jødiske Historie* og Holbergs helt samtidige roman *Niels Klims underjordiske rejse* (1741), der ligesom *Den Jødiske Historie* rummer et opgør med deismen. Og helt særligt ville det have været relevant i højere grad at læse Holbergs *Almindelig Kirkehistorie* (1738) sammen med *Den Jødiske Historie*. Også Holbergs *Heltehistorier* (1739) – og ikke mindst Kristoffer Schmidts analyser af Holbergs kompilatoriske fremgangsmåde i dette værk (se Ludvig Holbergs Skrifter, holbergsskrifter.no, holbergsskrifter.dk) – havde været oplagte at inkludere. Her er der stof til opfølgende studier. Til gengæld tilbyder afhandlingen en både bredspektret og indsigtfuld diskussion af Holbergs forhold til samtidens bibelkritik, deisme, naturet, politisk teori m.m.

Af og til kan diskussionerne dog føre lidt langt væk fra læsningen af *Den Jødiske Historie*. Det er fx ikke helt indlysende hvorfor Herders refleksioner over mytebe-

grebet i slutningen af 1700-tallet skal fylde så meget. Her har man fornemmelsen af at Bøe Pedersens bredere idéhistoriske interesser – som han formidler både smittende og kyndigt – har taget overhånd. Disse lange linjer får lov at dominere på bekostning af en nærmere diskussion af hvilket publikum Holberg skrev for. Holberg skrev på dansk, men i Bøe Pedersens øjne er værket et polemisk indlæg i en europæisk debat. Det kalder på en diskussion af hvordan polemikken blev kommunikeret og modtaget.

I det hele taget ligger boghistorie, ligesom editionsfilologi, uden for afhandlingens interessefelt, som Bøe Pedersen selv gør opmærksom på. Det er naturligvis helt legitimt. Men hans manglende interesse for disse emner kan nok siges at afspejle sig i en noget skødesløs omgang med bibliografiske oplysninger. Det kan der imidlertid rettes op på, for man kan kun håbe at Bøe Pedersen får mulighed for at udgive sin væsentlige, indsigtfulde og velskrevne afhandling i en lidt strammere, lidt mere trimmet bogform.